

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. 96. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-palladius02val-shoot-idm139771561904112/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

Amen, som staar udi Enden bag efter hver Bøn". Denne Udtydning findes ikke i nogen af de bevarede Udgaver. Man har af en eller anden Grund udeladt den, men glemte samtidig at stryge Henvisningen dertil i Fortalen. Om Udlægningen særlig var forfattet til Mærkelige Bønner, eller om Palladius har taget Stykket fra En ret enfoldig Bedebog (se Bind I, S. 267), kan naturligvis ikke afgøres.

IV.

Palladius' Bearbejdelse af Ochino's Smaaskrifter er bevaret i følgende Udgaver:

1. Et Tryk fra 1558, prentet af Jürgen Richolff i Lybeck. Dette, det ældste bevarede Tryk, er Grundlag for nærværende Udgave. Formatet er lille Oktav, som Gengivelsen af Titelbladet, nf. S. 103, viser; Bogen bestaar af 36 Blade, sign. A—F, med 22 Linjer paa Siden. Læggene A, C, E har 8 Blade, Læggene B, D, F 4 Blade. Fuldstændige Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. i København og i Karen Brahes Bogsamling i Odense.

2. Et Tryk fra 1562, prentet af Ambrosius Kirchner i Magdeburg. Af dette er kun et Fragment bevaret; det findes paa d. kgl. Bibl. Af de 6-bladede Ark er følgende Blade bevaret: A2—A4 (Forord—„Indgang": som *haffue hans hielp*, Udg. nf. S. 106, L. 32), B3—B6 (3. Bøn i *det jeg haffuer*, Udg. S. 108, L. 9—8. Bøn Slutn.), C1—F5 (11. Bøn *at det maa ske*, Udg. S. 112, L. 13—Skriftet ud). Titelbladet mangler; men paa sidste Blad staar: *Prentil i Magdeborg/ hoss Ambrosio Kyrchner. Aar efter Guds byrd. M.D.LXII.*

Grundlaget for dette Tryk er ikke Originaludgaven, men 1558-Udgaven. Som denne har Magdeburg-Trykket Slutningsstykket „til den kristne Læser", der som paavist ikke kan have staaet i Originaludgaven. Udlægningen af Ordet *Amen*, der maa formodes at have staaet i Originaludgaven, mangler i Magdeburg-Trykket ligesom i 1558-Udgaven. Denne Udgave følges ikke blot i Stoffets Ordning, men

ogsaa — undtagelsesløst — i Ordvalg og Ordstilling og gennemgaaende ogsaa i Stavemaade. Enkelte Afvigelser heri findes dog. Magdeborg-Trykket har f. Ex. regelmæssigt *kiere, giere*, 1558-Udgaven oftest *kære, gøre*, Magdeborg-Trykket har regelmæssigt *Bøner*, 1558-Udgaven har ofte *Bønner* v. S. a. *Bøner* o. a. lign. Men hvor nøje Ortografien i det hele følges, kan vises ved et enkelt Exempel. I 23. Bøn bruges i 1558-Udgaven regelmæssigt den brudte Form *Hjurde* (se Udg. nf. S. 118, L. 24 og 26, S. 119, L. 6, 11, 12 og 15), i 24. Bøn gennemgaaende den ubrudte Form *Hyrde* (se nf. S. 119, L. 22, 29 og 33, S. 120, L. 2; men S. 119, L. 30: *Hjurde*). Denne ganske vilkaarlige Forskel i Brugen, der muligvis skyldes, at der er skiftet Sætter, er uændret overført i Magdeborg-Fragmentet (Bl. D 4^v flg.). Noget ukritisk Optryk af 1558-Udgaven er dette dog ikke. Aabenbare Trykfejl er rettede, saaledes *form* til *from* (Bl. A 2^v, jfr. Textrettelse til S. 105, L. 9), *bisnarer* til *dissnarer* (Bl. D 2^v, se Textrett. til S. 117, L. 13), *der første* til *det første* (Bl. D 3^v, se Textrett. til S. 117, L. 30), *nødtørftighed* for *nøittrøftighed* (Bl. F 4^r, se Noten til S. 125, L. 33). Enkelte ny Trykfejl er indkommet, saaledes *sin muds Aand* (Bl. A 2^v) for *sin munds Aand* (se Udg. nf. S. 105, L. 21); men i det hele er Magdeborg-Trykket omhyggeligt korrigeret.

3. Et Tryk fra Lybeck. Ogsaa af dette er kun et Fragment bevaret (paa d. kgl. Bibl.). Det er i lille Oktavformat og bestaar af følgende Blade: A 1—B 8 (Titelblad, Forord, „Indgang“, 1.—17. Bøn til *bær vinde faar mig dagli-*, Udg. nf. S. 115, L. 26) og C 3—C 6 (20.—24. Bøn til *Du min vdualde oc tro Hyrde oc beskerme-*, Udg. nf. S. 120, L. 2)¹.

¹ I Danske Samlinger I, 162 skriver Chr. Bruun om dette Fragment, at „de første 20 Blade ere bevarede“. Bruun har ikke været opmærksom paa, at der efter det 16. Blad er indhæftet et Blad fra en anden Bønnebog, og at Kontinuiteten i Palladius' Skrift hermed ophører. Ogsaa efter de fire sidste Blade er et Blad af samme Bønnebog indhæftet. De to indhæftede Blade er et Fragment af et hidtil ukendt Tryk af „Fons vitæ, Liffsens Kilde“, en anonym Skrifsprogsamling, af hvilken

Hver Side er omgivet med en ornamenteret Ramme, sammensat af fire Stykker. Paa det nederste af disse er — paa 1. og 2. Bl. i hvert Ark — anbragt Signaturen: *A, ij, B, ij* osv. = A 1, A 2, B 1, B 2 osv.; paa 3. Blad i Arkene findes paa Signaturens Plads Navnetrækket *A. F.*, de fem sidste Blade i Arkene er ikke signerede. Titlen lyder:

*Nogle mer- | ckelige Bøner | wdi | denne Verdens mod-
gong | oc elendighed | at indfalde Hart til | Gud met | besyn-
derlige naar | det vil gielde for aluore | wdi Kaarssit. | ✕ |
Fordansket aff Doct. | Peder Palladius. | (Vignet). | Lybeck.*

Paa Titelbladets Bagside findes to Skriftsprog: Ps. 145 (V. 18—19) og Es. 65 (V. 24); derefter følger Forord, Indledning, Bønner, bogstavret stemmende med Magdeborg-Trykket 1562. Ikke blot er som her *kære, gøre* osv. ændret til *kiere, giere*, og Trykfejl som *form, bisnarer, der første* rettet til *from, dissnarer, det første*; men ogsaa de ny indkomne Trykfejl er uændret overførte: Lybeck-Fragmentet; *sin muds Aand* Bl. A 2^r = Magdeborg-Fragmentet Bl. A 2^v. Kun en eneste Afvigelse fra Magdeborg-Trykket findes; Forordet i Lybeck-Fragmentet slutter: *Palme Syndag/ Aar effter Guds byrd/ 1551*, mens Magdeborg-Fragmentet ligesom 1558-Udgaven har: *Palme Syndag/ Guds Aar 1551*.

Da Slutningen af Lybeck-Fragmentet mangler, ses det ikke, naar det er trykt, og hvem Bogtrykkeren er, men herom giver det følgende Tryk nogen Oplysning.

4. Dette Tryk er prentet af Augustinus Ferber i Rostock, 1572. Saavel Udstyrelse: Rammer, Linjetal, Typer, som Ortografi svarer nøje til Lybeck-Fragmentet. Ligesom her er Signaturen *A, ij, B, ij*, osv. anbragt paa 1. og 2. Blad af hvert Ark i Rammernes nederste Stykke; ligesom her findes paa Arkenes 3. Blad paa Signaturens Plads Navnetrækket *A. F.* Og Ortografien *kier, giere, Bøner* osv. er

den ældste bevarede og kendte Udgave er fra 1552 (Fragment paa Univ. Bibl.), den yngste fra 1626. Typemateriel og Udstyrelse af de to Blade og af Palladius' Mærkelige Bønner er fuldstændig ensartede, saa de to Tryk uden Tvivl er udgaaede fra samme Bogtrykkeri.

gennemført, ligesom Trykfejlene er gentagne — saaledes det fra Magdeburg-Trykket stammende *muds* og det vist i Lybeck-Trykket indkomne *haadere* for *haardere* (Lybeck-Fragm. A 6^v, Rostock-Trykket A 7^v; jfr. Udg. nL S. 108, L. 7). At det er Lybeck-Fragmentet, der er Grundlag for Rostock-Trykket, ikke omvendt, ses af, at mens de faa Trykfejl, der fandtes i Lybeck-Fragm., gentages i Rostock-Trykket, findes ingen af dets talrige Trykfejl i Lybeck-Fragmentet; Rostock-Trykket har f. Ex. *de samm Ord* (Bl. A 4^v), Lybeck-Fragm. *de samme Ord*, R. *tuileh* (Bl. A 5^v), L. *tuiler*, R. *som haffen* (Bl. A 5^v), L. *som haffue* o. s. fr. Ligesom Lybeck-Fragmentet (og i Modsætning til Magdeburg-Fragmentet og 1558-Udg.) har Rostock-Trykket i Slutningen af Forordet: „*Palme Syndag/ Aar effter Gudes [L. Guds] byrd/ 1551*“. Rostock-Trykket er altsaa et — ganske ukritisk — Optryk af Lybeck-Fragmentet. Dets Titel er:

*Nogle mer- | ckelige Bøner/ wdi | denne Verdens mod-
gong | oc elendighed/ at indfalde Hart | til Gud met/ besyn-
derlige na- | ar det vil gielde for aluo- | re wdi Kaarssit. | * |
Fordansket aff Doct. | Peder Paladius. | (Vignet) | Rostock.*

Som det ses: væsentlig bogstavret Overensstemmelse, kun forskellig Linjedeling (sml. Rostock: *na- | ar*, Lybeck: *naar |*).

Paa Titelbladets Bagside findes, ligesom i Lybeck-Fragmentet, to Skriftsprog. Om disse er indføjede i Lybeck-Trykket eller stammer fra Magdeburg-Trykket, kan paa Grund af dets defekte Tilstand ikke afgøres. Paa Bogens sidste Blad staar: *Prentet i Rostock hos Augustinus Ferber. Aar effter Guds byrd. M. D. LXXII*. Heraf erfarer man Betydningen af Navnetrækket *A. F.* paa Rammerne, og man har da samtidig et fuldgyldigt Vidnesbyrd om, at ogsaa Lybeck-Trykket er udgaaet fra Augustinus Ferbers Presse, da Navnetrækket ogsaa findes paa dets Rammer¹.

Fuldstændigt Exemplar af Rostock-Trykket findes paa d. kgl. Bibliothek.

¹ Lybeck-Trykket maa efter det ovf. oplyste være yngre end Mag-

5. Optryk af H. P. Resen i „*Instructio Executionis Catecheticae, ... Huorledis Catechismi Øfuelse bør at drifuis ... Kiøbinghafn ... 1636*“. Bl. Q 4^v—T 1^r. Resens Udgave er et ordret — oftest bogstavret — Optryk af Udgaven 1558. Ligesom denne slutter Resens Udg. med Stykket til den kristne Læser om Eske Bille, der ikke fandtes i Original-udgaven (se ovf. S. 95).

Titlen i Resens Optryk lyder:

*Nogle mærkelige | Bøner/ udi denne Verdens | Modgang
oc Ælendighed/ at ind- | falde hart til Gvd med/ besyn-
derlige | naar det vil gielde for aluere udi | Korsset. | For-
danskede af | Doct. Peder Palladio.*

Umiddelbart efter Titlen følger Forordet ligesom i 1558-Udgaven, ikke Skriftstederne som i Lybeck- og Rostock-Trykket. Disse kan da, saalidt som Original-Udgaven, have været Grundlag for Resens Udgave. Muligt er det, at Magdeborg-Trykket har tjent som „Tryk-Manuskript“, i hvert Fald er alle Trykfejl i 1558-Udg. rettet i Overensstemmelse med dette. Iøvrigt har Sætteren af og til moderniseret Ortografien: *Modgong* til *Modgang*, *Kaarssit* til *Korsset*, *haffue* til *hafue* o. lign., men hvor den gamle Retskrivning ikke har stødt Sætteren, har han ladet den staa; saaledes er for at nævne et enkelt Sted den omtalte vilkaarlige Skiften af *Huurde* og *Hyrde* i 23.—24. Bøn forblevet uændret. Ganske undtagelsesvis er et Udtryk moderniseret som Forordets *Latins Bøner* til *Latinske Bøner* (Bl. Q 4^v, jfr. nf. S. 105, L. 8). — Efter Palladius' Forord har Resen indføjet nogle biografiske Oplysninger om Ochino, og efter Palladius' Slutningsord til den kristne Læser har han tilføjet:

deborg-Trykket og ældre end Rostock-Trykket, altsaa stamme fra Ti-aaret 1562—72. *Bruun* skriver, at dets Trykkeaar „rimeligvis“ er 1568 (Danske Saml. I, 1865—66, S. 162), en Formodning, der vel stammer fra A. C. L. *Heibergs* Palladius-Bibliografi (Theol. Tidsskr. 1840, S. 168), hvis Kilde aabenbart er Harboes Palladiana, Ny kgl. Saml. 2710, III, 4°, S. 185.

Augustinus Ferber maa altsaa i Treserne have flyttet sit Trykkeri fra Lybeck til Rostock. Her udfoldede han i Halvfjerdserne en rig Virksomhed; se *Wieckmann*, Meklenburgs altniedersächsische Literatur II, Schwerin 1870, S. 73—89.

„P. P. 1551“. Denne sidste Tilføjelse er jo meget misvisende, da netop Slutningsstykket ikke kan være skrevet 1551.

6.—7. Foruden disse Udgaver nævnes i ældre Bibliografier et Lybeck-Tryk fra 1560 og et Rostock-Tryk fra 1575 (Møller, *Cimbria literata* I, 1744, S. 478, Zwergius, *Det siellandske Clerisic* 1754, S. 76, Videnskabernes Selskabs Almanak 1766). Det første har jeg ikke fundet i nogen Bogkatalog, det sidste fandtes i Resens Bogsamling (Resens Bibl. Kbh. 1685, S. 245, Nr. 42). Muligt er det, at Aarstallene skyldes Trykfejl for 1572 og 1568 (?).

8. Tilbage staar det at omtale Original-Udgaven. Som det fremgaar af ovenstaaende, er denne ikke benyttet til nogen af de senere Udgaver; det er 1558-Udgaven, der direkte eller indirekte ligger til Grund for Magdeborg-Trykket, Lybeck-Trykket, Rostock-Trykket og Resens Udgave. Orig.-Udg. synes da meget tidligt at være gaaet tabt. Kun i én Katalog over det 17. og 18. Aarh.'s store Bogsamlinger har jeg fundet den. Det er i Fortegnelsen over Hielmstiernes Samling II, Kbh. 1785, S. 685, Nr. 8. Her staar: „*Nogle merkelige Bønner udi denne Verdens Modgang fordanskede af Dr. Peder Palladius, Lybeck 1551*“. Denne Bog findes nu paa d. kgl. Bibl. som Nr. 1441, 8°, i Hielmstiernes Samling, men det er desværre ikke Original-udgaven, men det ovenfor beskrevne Lybeck-Fragment. Katalogens Forfatter har fra Titelbladet taget Trykkestedet „Lybeck“ og fra Fortalen Aarstallet „1551“, og sammenlagt er dette blevet: et Tryk fra „Lybeck 1551“. I Universitets-Bibliothekets haandskrevne Katalog nævnes et Rostock-Tryk fra 1551; men heller ikke dette er Original-Trykket: det Exemplar, Katalog-Nummeret henviser til, er et defekt Exempl. af det ovf. beskrevne Rostock-Tryk 1572.¹ Atter her skyldes Fejlangivelsen Katalogisatorens Kombineren af Titelblad og Fortale. Endelig maa det omtales, at Vid. Selsk. Almanak 1765 nævner et Lybeck-Tryk fra

¹ Paa Bindet, der er nyt, staar fejlagtigt „*Palladius Bønner. 1575*“.

1551, men om denne Angivelse er bedre hjemlet, er tvivlsomt. Om Originaludgaven 1551 vides i Virkeligheden intet. Man kunde derfor spørge: Har en saadan Udgave existeret? Er ikke Udgaven 1558 Originaludgaven? og maa Aarstallet 1551 i Palladius' Forord ikke forklares som fremkommet ved en Sætters Fejlæsning af 1557 i Palladius' Manuskript? — Efterskriften til den kristne Læser giver Svar herpaa, thi i denne siges det jo, at „Eske Bille . . . fik først disse Bønner at høre“, men da Eske Bilde som omtalt døde i Begyndelsen af 1552, maa Bønnebogen jo have foreligget inden dette Tidspunkt.

9. Til Slut maa det nævnes, at der, som omtalt I Bind S. 353, findes en Afskrift af den efter 30. Bøn følgende „Bøn at bruge udi en svar Sot og Sygdom“ i et Håndskr., der er ældre end noget af de bevarede Tryk, nemlig i Vexis-Haandskriftet fra 1557 (Bl. 75^v—77^v). Denne Afskrift er, som Varianterne nf. S. 131 vil vise, paa mangfoldige Punkter forskellig fra den trykte Text; og Afvigelserne er af en saadan Art, at de kun kan forklares ved, at Bønnen i Vexis-Haandskriftet er nedskrevet efter Hukommelsen. Snart er Smaaord udeladt: *her* (S. 123 L. 15, *at* L. 23 o. fl.), snart er Ord tautologisk tilføjede: *O Herre Jesu* bliver til *O Herre gud Jesu christe* (S. 123 L. 12) o. lign. Ikke sjældent er Sætninger og Ord ombyttede (se S. 124 L. 1—2), og Ord, erstattede af andre — ofte mere dagligdags — Ord: *usalige* af *usle*, *Satan* af det eufemistiske *Skam*, *Barmhjertighed* af *Miskundhed*, *forlade mig paa at stole paa*, *ganske* af *ganske, formere* af *forøge*, *fejle* af *vanske*, *foraa* af *snave* o. fl. Sammenholdt med Originalen giver Afskriften saaledes et ikke uinteressant Bidrag til Tidens Sprogbrug. — En halv Snes Aar efter er Bønnen blevet bearbejdet af Rasmus Hansen Reravius og (uden Forfatterangivelse) optaget i hans Bønnebog, hvorfra den er gaaet over i senere Bønne- og Salmebøger. Sml. nf. S. 132.
